

Pomoc - wsparcie społeczne - poradnictwo

Od teorii do praktyki

REDAKCJA NAUKOWA
MAGDALENA PIORUNEK

wydawnictwo
adam marszałek

RECENZENCI

prof. zw. dr hab. Krystyna Marzec-Holka
prof. zw. dr hab. Andrzej Radziejewicz-Winnicki

REDAKTOR PROWADZĄCY

Szymon Gumienik

REDAKTOR TECHNICZNY

Paweł Kucypera

KOREKTA

Monika Sieńska

PROJEKT OKŁADKI

Krzysztof Galus

© Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek
Toruń 2010

Publikacja dofinansowana ze środków
Wydziału Studiów Edukacyjnych UAM w Poznaniu

ISBN 978-83-7611-811-6

Wydawnictwo prowadzi sprzedaż wysyłkową:
tel./fax 56 648 50 70, e-mail: marketing@marszalek.com.pl

WYDAWNICTWO ADAM MARSZAŁEK

ul. Lubicka 44, 87-100 Toruń, tel. 56 664 22 35, 56 660 81 60
e-mail: info@marszalek.com.pl, www.marszalek.com.pl
Drukarnia nr 2, ul. Warszawska 52, 87-148 Łysomice, tel. 56 659 98 96

SPIS TREŚCI

MAGDALENA PIORUNEK

*O pomocy, wsparciu społecznym i poradnictwie – prolegomena
do teoretycznych rozważań i praktycznych odniesień* 7

KATEGORIE POMOC I WSPARCIE SPOŁECZNE W BIEGU ŻYCIA CZŁOWIEKA

JERZY MODRZEWSKI

*Wsparcie społeczne jako czynnik wzorujący współczesne
scenariusze biograficzne* 15

EWA BIELSKA

Poradnictwo i wsparcie społeczne jako działalność polityczna i oporowa 50

JACEK KURZĘPA

Kryzys adolescencji i sposoby wsparcia 62

BARBARA HARWAS-NAPIERAŁA

*Możliwości wspomagania rozwoju jednostki na różnych etapach
okresu dorosłości* 101

MAGDALENA PIORUNEK

*Studenci o pomocy psychopedagogicznej. Opinie – Stereotypy –
Doświadczenia (Raport z badań)* 118

MARIA LAUSCH-CHUDY

*O oczekiwaniach młodzieży względem wsparcia społecznego –
jakiego wsparcia udzielać?* 158

PRZECIWDZIAŁANIE MARGINALIZACJI I WYKLUCZENIU SPOŁECZNEMU

TERESA WILK, AGATA RZYMĘŁKA-FRĄCKIEWICZ

Jakie wykształcenie – taki los. Bezradność a poczucie odpowiedzialności w kontekście edukacyjnym, społecznym i wychowawczym 175

KATARZYNA PRZEWŁOCKA

Zjawisko wyuczonej bezradności u klientów instytucji pomocy społecznej – przyczyny, konsekwencje i możliwości przeciwdziałania 191

MAŁGORZATA KRAWCZYK-BLICHARSKA, PRZEMYSŁAWA NOWAK

Poradnictwo społeczno-zawodowe formą przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu 208

EDWARD NYCZ

Działalność Ochotniczych Hufców Pracy a pozycja społeczno-zawodowa jej absolwentów. Z badań nad losami absolwentów OHP 233

ZENON JASIŃSKI

Poradnictwo w działalności Ochotniczych Hufców Pracy. Drogi wyjścia z marginalizacji młodzieży defaworyzowanej 262

MARIUSZ JĘDRZEJKO

Nowe przestrzenie i typy zaburzeń oraz patologii wśród nieletnich – interpretacja socjopedagogiczna 279

IWONA WERNER

(Nie)skuteczność pomagania. Kilka refleksji dotyczących realizacji wybranych projektów aktywizacji zawodowej kobiet 304

POMOC RODZINIE DYSFUNKCYJNEJ

MAŁGORZATA SZPUNAR

Asystent rodziny jako działanie profesjonalne na rzecz rodzin wieloproblemowych 331

AGATA MATYSIAK-BŁASZCZYK, MIROSŁAWA ŚCIUPIDER

Poznańskie doświadczenia asystentury rodzinnej 355

ELŻBIETA LIPOWICZ

Mediacja wobec problemów post-rodzinnej rodziny 373

MONIKA GORYNIA

Wsparcie społeczne w formie rodzicielstwa zastępczego. Konsekwencje biograficzne 389

POMOC W SYTUACJACH TRUDNYCH, KRYTYCZNYCH, KRYZYSOWYCH...

HANNA KRAUZE-SIKORSKA	
<i>Wsparcie społeczne w sytuacji wystąpienia Syndromu Adaptacyjnej Dekompensacji u dzieci i młodzieży z niepowodzeniami szkolnymi</i>	<i>407</i>
ZBIGNIEW BIELAN, ANITA MACHAJ, IZABELA STANKOWSKA	
<i>Pomoc psychologiczna kobietom po stracie dziecka w okresie ciąży i porodu – charakterystyka doświadczenia, diagnoza i program postępowania</i>	<i>428</i>
ELŻBIETA MARIA MINCZAKIEWICZ	
<i>Wsparcie społeczne rodzin postawionych wobec dylematu narodzin dziecka z Zespołem Downa i wyzwań związanych z jego wychowaniem</i>	<i>453</i>
MAŁGORZATA RĘBIAŁKOWSKA-STANKIEWICZ	
<i>Akademia Walki z Rakiem jako forma wsparcia pacjenta z chorobą nowotworową</i>	<i>481</i>
MAGDALENA ZAJĄC	
<i>Samorząd gminny jako organizator działań w zakresie pomocy dla osób dotkniętych problemem alkoholowym</i>	<i>508</i>
EWA WŁODARCZYK	
<i>Grupy samopomocowe w doświadczaniu abstynencji alkoholowej</i>	<i>535</i>
ANNA BARTKOWIAK, EWA KARMOLIŃSKA	
<i>Sponsoring towarzyski – forma zaspakajania własnych potrzeb czy wołania o pomoc?</i>	<i>566</i>
ANNA SZCZĘSNA	
<i>Zapotrzebowanie na wsparcie społeczne w miejscu pracy na przykładzie profesji nauczycielskiej</i>	<i>599</i>
AUTORZY	<i>614</i>

Magdalena Piorunek

O POMOCY, WSPARCIU SPOŁECZNYM I PORADNICTWIE
– PROLEGOMENA DO TEORETYCZNYCH ROZWAŻAŃ
I PRAKTYCZNYCH ODNIESIEŃ

Zycie człowieka kształtowane jest przez wpływy normatywne związane z chronologią rozwoju, wpływy normatywne wydarzeń historycznych dotyczących całe grupy czy pokolenia oraz wpływy jednostkowych wydarzeń biograficznych indywidualnie doświadczanych i subiektywnie odczuwanych. W epoce Baumanowskiej płynnej nowoczesności¹ czy Giddensowskiej późnej nowoczesności² zmiany ulegają wszystkie z tych kategorii wpływów, transformatywny kontekst funkcjonowania jednostki stwarza nowe problemy, stawia przed nowymi wyborami, daje nowe szanse i możliwości, ale przynosi także nowe zagrożenia. Przyczynia się do znacznej dyferencjacji wzorów biograficznych, wielości życiowych losów, rozwarstwienia społecznego charakterystycznego dla wolnorynkowych, bogacących się społeczeństw, w których amplituda pomiędzy sukcesem a porażką, powodzeniem a niepowodzeniem, bogactwem a biedą, społecznym awansem a marginalizacją jest ogromna.

Wobec wielości wyzwań, problemów odwiecznych, powtarzalnych i powszechnych, ale przede wszystkim nowych, nieznanymi, pojawia-

¹ Bauman Z. (2006). *Płynna nowoczesność*. Kraków; Bauman Z. (2007a). *Płynne czasy. Życie w epoce niepewności*. Warszawa; Bauman Z. (2007b). *Płynne życie*. Kraków.

² Giddens A. (2007). *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa.

jących się niejako poza jednostkową i społeczną wyobraźnią, nieprzewidywalnych, do których rozwiązania nie można się przygotować, a wyćwiczone scenariusze stosowane w standardowych sytuacjach określonego typu zawodzą, pojawia się zapotrzebowanie na pomoc. Podmiotowe i środowiskowe zasoby jednostek, które mogą zostać wykorzystane w zmaganiu się z trudnościami, sytuacjami krytycznymi, kryzysowymi coraz częściej nie są adekwatne do specyficznych wymagań społeczeństwa permanentnego ryzyka³, coraz częściej konieczne jest poszukiwanie zewnętrznego wsparcia, także coraz częściej oferowanego – wsparcia profesjonalnego.

W rozpowszechnionej kulturze indywidualizmu⁴ człowiek nie może już liczyć na pomoc i wsparcie tradycyjnych naturalnych grup odniesienia. Rozluźnienie więzi rodzinnych, zmiany modelu współczesnych rodzin, częsta rezygnacja z głębszych relacji w grupach nieformalnych na etapie edukacji czy uczestnictwa w rynku pracy na rzecz nie zawsze świadomie wybieranej samotności czy licznych ale powierzchownych relacji w sieci, rodzą poczucie alienacji i potęgują zapotrzebowanie na wszelkiego rodzaju pomoc i wsparcie ze strony profesjonalistów.

Ich zadaniem staje się tłumaczenie współczesnego świata, wspomaganie emocjonalne, przyczynianie się do zmiany społecznej niepewności i nieprzewidywalności we względną egzystencjalną pewność i równowagę (Bauman Z., Malewski M.), niesienie pomocy o charakterze emocjonalnym, instrumentalnym i rzeczowym. Coraz szersze kręgi osób poszukują pomocy, wsparcia, porady, wsparcia. Proces „przepracowywania” doświadczenia biograficznego przy współudziale profesjonalistów, nie zaś w relacjach bezpośrednich w kontekstach wsparcia naturalnego, w które uwikłany jest niemal każdy człowiek, w kulturze terapeutycznej stało się normą. Pomoc psychopedagogiczna, socjalna, zinstytucjonalizowane poradnictwo wpisało się w horyzont przemian społeczno-edukacyjnych końca XX wieku i przełomu stulecia.

Nie sposób nie zauważyć, że zapotrzebowanie na profesjonalną pomoc rodzi szereg niebezpieczeństw i zagrożeń. Wśród nich wystarczy

³ Beck U. (2002). *Spółeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa.

⁴ Jacyno M. (2007). *Kultura indywidualizmu*. Warszawa.

wspomnieć o rodzącym co najmniej dysonans etyczny zjawisku komercjalizacji (pomoc jako przedmiot handlu) i merkantylizacji pomocy (pomoc nastawiona li tylko na osiągnięcie korzyści materialnych) oraz zjawisku swoistej wyuczonej bezradności osób wspieranych, będącym efektem przesytu działaniami pomocowymi i atrybucji odpowiedzialności za swoje życie na profesjonalistów, którzy pomogą, doradzą, podpowiedzą, wybiorą, zwolnią od odpowiedzialności i podejmowania decyzji.

Pomoc, która w tak wielu życiowych sytuacjach jest potrzebna, pomoc, o którą często nie potrafią (nie chcą) zabiegać Ci najbardziej potrzebujący, bywa różnie rozumiana i niejednorodnie definiowana, przybiera wymykający się jakimkolwiek ścisłym klasyfikacjom, zróżnicowany charakter. Możemy mówić o pomocy doraźnej, która wiąże się z krótkotrwałymi relacjami z osobą nieradzącą sobie z wykonaniem jakiegoś zadania. Może ona mieć charakter np. przekazania informacji, rzeczy niezbędnej do poradzenia sobie w określonej sytuacji utrudnienia, rady, podtrzymania na duchu. Osobną kategorię stanowi pomoc restytucyjno-kompensacyjna, związana z terapią, rehabilitacją psychospołeczną czy korekcją i kompensacją – działaniami świadomie podejmowanymi, zaplanowanymi w dłuższej perspektywie czasowej. Możemy wreszcie wskazać na pomoc survivalną, której zadaniem jest ułatwienie przetrwania psychofizycznego jednostki, związaną z interwencją kryzysową, która adresowana jest do osób znajdujących się w sytuacjach krytycznych, stanowiących punkty zwrotne w ich życiu, wymagające daleko idących przewartościowań tożsamościowych. Wszystkie wskazane rodzaje działań pomocowych wiążą się z realizacją jej celów terapeutycznych odnoszących się do sytuacji bezradności, podczas gdy pomagać człowiekowi można także zanim problem się pojawił (nie dopuścić do jego powstania), zapobiec jego eskalacji, kiedy wystąpiły już pierwsze symptomy lub pomagać w pełni wykorzystywać szanse życiowe, wspomagać jego naturalny rozwój. Możemy więc mówić także o pomocy prewencyjno-promocyjnej oraz optymalizacyjnej⁵.

⁵ Rozważania o zróżnicowanym charakterze pomocy na podstawie: Muszyński H. (2008). *Opieka w systemie pojęć*, [w:] Jundziłł E., Pawłowska R. (red.). *Pedagogika opiekuńcza. Przeszłość – Teraźniejszość – Przyszłość*. Gdańsk oraz Piorunek (2010). *Poradnictwo wokół kwestii rudymenarnych*, [w:] Zierkiewicz

Niezależnie od braku spójności definicyjnej i wielości kategorii analizy zjawisk pomocy w kontekście teoretycznym, wielu specjalistów zajmuje się w praktyce społecznej (i czyni to nader skutecznie, choć nie brak także wielu przykładów działań pomocowych nietrafionych, pozornych) pomocą ludziom na różnych etapach życiowych, ludziom stojącym w jakże zróżnicowanych sytuacjach biograficznych.

Pomoc ta wiąże się obecnie z towarzyszeniem człowiekowi w biegu życia, w jego drodze rozwojowej w celu zwiększenia roli jego wewnętrznej motywacji, dostarczenia informacji, sprostania wyzwaniom. Pomoc ta winna wychodzić naprzeciw potrzebom ludzi, zapobiegać problemom życiowym i edukacyjnym. Tam zaś, gdzie się one pojawiają – dostarczać wsparcia społecznego, wspomagać w realizacji zadań rozwojowych i życiowych, także tych niestereotypowych, z którymi jednostka zmagą się w niestandardowych warunkach. Pomoc o charakterze holistycznym powinna być świadczona w ramach kontaktów dynamicznych, powszechnie dostępnych, różnorodnie realizowanych i dostosowywanych do indywidualnych potrzeb odbiorców. Pomoc ta dotyczyć może różnych obszarów społecznej rzeczywistości – od pomocy w problemach indywidualnych związanych z deficytami rozwojowo-socjalizacyjnymi, poprzez pomoc adresowaną do grup społecznych, rodzin i jednostek wymagających wsparcia socjalnego i przeciwdziałania marginalizacji i wykluczeniu społecznemu, po specyficzne formy pomocy uzależnione od rodzaju sytuacji trudnej, krytycznej, kryzysowej zagrażającej dezintegracją tożsamości jednostkowej i rozległymi konsekwencjami biograficznymi.

Kategorie „pomoc”, „wsparcie społeczne”, „poradnictwo” to dziś nie tylko przedmiot teoretycznych analiz, kategorie pojęciowe o znacznym potencjale deskryptywnym i eksplanacyjnym w odniesieniu do zjawisk społecznej rzeczywistości, to nade wszystko niemal powszechnie przywoływane określenia pożądanych stanów rzeczy w coraz liczniejszych sytuacjach bezradności, niemożności, frustracji, przeciążenia, zagrożenia, stresu dnia codziennego czy wreszcie realizacji zadań rozwojowych i wymagań współczesności w biegu życia człowieka.

W ramach tomu oddawanego niniejszym w ręce czytelnika będzie można przyjrzeć się bliżej różnym etapom biografii człowieka, newralgicznym sytuacjom życiowym, w których powstaje zapotrzebowanie na pomoc – skoncentrować się między innymi na pomocy jednostkom w ich drodze rozwojowej, wobec kryzysów adolecencyjnych, na różnych etapach dorosłości wobec psychospołecznych konsekwencji niepowodzeń szkolnych, wobec problemów życiowych, rodzinnych, zawodowych (w tym związanych specyficznie z profesją nauczycielską) czy zdrowotnych. Podejmiemy próbę wskazania niektórych psychospołecznych i środowiskowych uwarunkowań świadczenia i odbierania pomocy (pojawią się między innymi wątki dotyczące poradnictwa w kontekście makrospołecznym jako działalności politycznej i oporowej, kwestie współzależności wykształcenia oraz losu człowieka i jakości jego biografii, problemy wyuczonej bezradności klientów korzystających z pomocy społecznej).

Zawarte w tomie teksty mają bardzo zróżnicowany konceptualnie i realizacyjnie charakter. Są wśród nich teoretyczne analizy różnych aspektów pomocy, są eseje powstałe na bazie społecznych doświadczeń teoretyków i praktyków pomagania, są wreszcie selektywne raporty z badań empirycznych dotyczących problematyki świadczenia i odbierania pomocy pisane przez przedstawicieli wielu nauk społecznych (pedagogów, psychologów, socjologów, kulturoznawców).

Całość opracowania została podzielona na cztery obszary zagadnień, o nie zawsze rozłącznej tematyce (z czego redaktorka w pełni zdaje sobie sprawę), bowiem skoro nie sposób jednoznacznie zdefiniować i dookreślić granice pojęć podstawowych dotyczących różnych aspektów pomagania, niemożliwym jest także wskazanie sztywnych kryteriów podziału kontekstów związanych z pomocą psychopedagogiczną i socjalną. To jednak w żaden sposób nie waży na jakości proponowanych analiz i opracowań.

Pierwszy blok tematyczny odwołuje się do całozyciowego kontekstu pomocy i wsparcia społecznego w postaci opracowań teoretycznych oraz raportów z przeprowadzonych weryfikacji empirycznych. Kolejne trzy bloki tematyczne koncentrują się na zróżnicowanym (teoretyczno-em-

piryczno-metodycznym) opisie i analizie kolejno – pomocy świadczonej w celu przeciwdziałania marginalizacji i wykluczeniu społecznemu, pomocy skoncentrowanej na rodzinie dysfunkcyjnej oraz pomocy w wielu specyficznych sytuacjach trudnych, krytycznych, kryzysowych pojawiających się w biografii jednostki.

Adresatem niniejszego tomu mogą stać się zarówno teoretycy, jak i praktycy zajmujący się procesami profesjonalnego pomagania, ale i studenci nauk społecznych, którzy niezależnie od specyfiki realizowanej przez siebie specjalności będą w przyszłości bezpośrednio lub pośrednio w swojej praktyce zawodowej związani z pomaganiem, wspieraniem, wspomaganiem, doradzaniem.

W tym szerokim spektrum rozważań czytelnik może odnaleźć treści, które skłonią do refleksji, może znaleźć odpowiedź na wiele pytań, co przyczyni się do wzrostu poczucia kompetencji ufundowanego na wiedzy wyniesionej z teoretycznych analiz, empirycznych konkluzji czy praktycznych rozwiązań prezentowanych w zakresie profesjonalnie realizowanej pomocy psychopedagogicznej i socjalnej, może przeciwnie – pozostać z wieloma kolejnymi pytaniami, dylematami, które wszak stanowią nieodzowny element ludzkiego poznania i rozwoju...